

10

זכות הקיום

לפני שאמשיך ואספר על אותה תכנית ועל מה שקרה לי, אני חייבת להסביר כי בזמן שהייתי שרת-העבודה החליט בן-גוריון — שתש כוחו מבחינה גופנית ורוחנית — להתפטר מתפקידו כראש-הממשלה ושר-הבטחון. עשרים השנים שעברו התישו אותו לגמרי, והוא ביקש חופשה של שנתיים. זקוק היה לשינוי נוף, והיה בדעתו לצאת לקיבוץ קטן בנגב, שדה-בוקר, לא הרחק מבאר-שבע. שם, אמר לנו, יחיה שוב כחלוץ, יתמסר לגאולת השממה כחבר ביישוב שיתופי. הדבר ירד עלינו כמו רעם. הפצרנו בו שלא יילך. עדיין השעה מוקדמת מדי; המדינה בת חמש שנים בלבד; קיבוץ-הגלויות רחוק מגמר השלמתו; שכנותיה של ישראל עודן במלחמה אתה. לא זו העת לבן-גוריון ליטוש את הארץ ששנים כה רבות נשאה עיניה אליו להדרכה ולהשראה — ולא זו העת בשבילו ליטוש אותנו. אין להעלות על הדעת שיסתלק. אבל הוא היה נחוש בהחלטתי ללכת, וכל דברינו לא השפיעו עליו כמלוא נימה. משה שרת, שהוסיף להחזיק בתיק החוץ, נעשה ראש-ממשלתה של ישראל, ובינואר 1954 עקר בן-גוריון לשדה-בוקר (ושם נשאר עד 1955, כשחזר לחיים ציבוריים תחילה כשר-הבטחון ואחר-כך כראש-הממשלה, בעוד ששרת חזר לשמש בתפקיד שר-החוץ בלבד).

כראש-ממשלה היה שרת איש נבון וזהיר כמו קודם. אולם עלי להודות שאף כי מנהיגות מפא"י רחשה לו כבוד וחיבה במידה עצומה — רובנו חיבבנו את שרת יותר מאשר את בן-גוריון — הרי כל פעם שהיה צריך לפתור בעיה קשה עדיין היו אנשים פונים אל בן-גוריון ליטול עצה — ובכללם שרת עצמו. היה זרם מתמיד של ביקורים ומכתבים לשדה-בוקר — שבן-לילה נעשתה אחד המקומות המפורסמים ביותר בישראל — ואף-על-פי שבן-גוריון אהב לחשוב על עצמו כפילוסוף-רועה פשוט הרועה את צאן הקיבוץ הצי יום ומבלה את המחצית

השניה בקריאה וכתיבה, בכל-זאת גשאר קרוב מאד למתרחש גם אם לא תפס בפועל-ממש בהגה של ספינת הממלכה. לדעתי, היה הדבר בלתי-נמנע במסיבות הנתונות, אבל שורש הרע היה בכך שבין בן-גוריון ושרת לא היו היחסים טובים באמת מעולם, למרות כל שנות עבודתם המשותפת. הם היו שונים יותר מדי זה מזה ביסודות אישיותם, אף-על-פי ששניהם היו סוציאליסטים חמים וציונים חמים. בן-גוריון היה אקטיביסט, אדם שהאמין בעשייה יותר מאשר בהסברה והיה משוכנע כי החשוב באמת בסופו של חשבון — ומה שתמיד יהיה החשוב באמת — הוא מה הישראלים עושים ואיך הם עושים זאת, לא מה שיחשוב או יאמר עליהם העולם שמחוץ לישראל. כמעט בכל סוגיה שעלתה על הפרק בימים הללו היתה השאלה הראשונה שהציג לעצמו — ולנו — "האם זה טוב למדינה?" וכוונתו היתה: "לטווח ארוך, האם זה טוב למדינה?" בסופו של דבר תשפוט ההיסטוריה את ישראל על-פי מעשיה, לא על-פי הצהרותיה או על-פי הדיפלומטיה שלה, ובוודאי לא על-פי מספר מאמרי-המערכת החיוביים שיופיעו בעתונות הבינלאומית. אם נמצא חן או לא — ואפילו אם יסכימו אתנו או לא — לא זה היה סוג הדברים שעניין את בן-גוריון. הוא חשב במושגים של ריבונות, בטחון, התבססות והתקדמות אמיתית, ולדעת-הקהל העולמית, ואפילו לדעת-הקהל כשלעצמה, לא היה ערך רב בעיניו לעומת הדברים האלה.

שרת, מצד שני, היה חרד במידה עצומה לדרך תגובתם של קובעי-המדיניות במקומות אחרים על מעשיה של ישראל ולמה שעשוי להעניק למדינה העברית דימוי "נאה" בעיני שרי-חוץ אחרים או בעיני האומות-המאוחדות. הדימוי של ישראל וגזר-הדין של בני-זמנו — ולא של ההיסטוריה או של היסטוריונים לעתיד-לבוא — אלה היו קני-המידה שהוא נטה להשתמש בהם לעתים קרובות ביותר. ואני סבורה כי יותר מכל רצה שיראו בישראל ארץ אירופית תרבותית, מתקדמת, מתונה, ששום ישראלי, ופחות מכל הוא עצמו, לעולם לא יצטרך להתבייש בה.

שנים רבות, לטוב-המזל, בעצם עד שנות ה-50, שיתפו השנים פעולה ביניהם יפה מאד. שרת היה דיפלומט ואיש משא-ומתן מלידה. בן-גוריון היה מנהיג ולוחם לאומי מלידה. והתנועה הציונית בכלל, כמו גם תנועת-העבודה בפרט, הפיקו ברכה עצומה משילוב כשרונותיהם ואפילו, הייתי אומרת, מן השוני הגדול במזגיהם ובעמדותיהם. הם לא דמו זה לזה והם לא היו ידידים, בעצם, אבל הם השלימו זה את זה, ומוכן שהיו שותפים באותן מטרות-יסוד. אבל אחרי שקמה המדינה התגברה איי-ההתאמה הבסיסית שביניהם — או שאולי פשוט נעשתה גלויה יותר לעין ובעלת-משמעות יותר. מכל-מקום, כשחזר בן-גוריון משה-בוקר ב-1955 (מסיבות שעוד ארחיב עליהן את הדיבור בהמשך), הגיעו המתח וחילוקי-הדעות לידי כך שנעשו בלתי-נסבלים.

תחום אחד עיקרי של התנגשויות ביניהם היה או השאלה של פעולות-תגמול ישראליות על מעשי-טרור. שרת היה משוכנע לא פחות מבן-גוריון שההחלטות הבלתי-פוסקות מעבר לגבולותינו מצד כנופיות של מסתננים ערבים חייבות

להסתיים, אבל היו ביניהם חילוקי-דעות חריפים באשר לשיטה שצריך לנקוט. שרת לא פסל פעולות-תגמול. אבל הוא האמין בתוקף יותר מרובנו שהדרך היעילה ביותר לטפל במצב הזה החמור מאד היתה להוסיף וללחוץ עד כמה שאפשר על המעצמות כדי שהן מצדן תלחצנה עד כמה שאפשר על המדינות הערביות שתפסקנה את מתן הסיוע והעידוד למסתננים. הוא היה בטוח שמחאות מנוסחות יפה לאומות-המאוחדות, איגרות דיפלומטיות מלומדות וקולעות והצגה ברורה וחוזרת של עצומותינו לפני העולם סופן להצליח, ואילו פעולות-תגמול ישראליות בכוח הנשק תוכלנה רק לחולל סערת-בקורת ולהכביד עוד יותר על מעמדנו הבינלאומי, שממילא היה דחוק. הוא צדק ב-100 אחוז בנוגע לבקורת. לא היתה סתם סערה, היתה סופה. כל פעם שהגיב צבא-ההגנה לישראל בפעולת-תגמול נגד המסתננים — ולפעמים בהכרח נפצעו או נהרגו ערבים חפים-מפשע יחד עם האשמים — גונתה ישראל במהירות ובחומרה רבה בשל "מעשי-זוועה".

אבל בן-גוריון עדיין סבר שהוא נושא בעיקר האחריות לא כלפי המדינאים של המערב או כלפי בית-המשפט של העולם אלא כלפי האזרחים הפשוטים שחיו ביישובים הישראליים הנתונים להתקפה ערבית מתמדת. הוא סבר שחובת ממשלתה של כל מדינה היא בראש-וראשונה להגן על עצמה ועל אזרחיה — כל כמה שתהיה בקורת שלילית בחוץ-לארץ על הגנה זו. ועוד שיקול אחד היה חשוב מאד בעיני בן-גוריון: צריך היה ללמד את אזרחי ישראל — ערבי-רב זה של אנשים, לשונות ותרבויות — שהממשלה, והיא בלבד, היא האחראית לבטחונם. ברור שקל היה הרבה יותר להרשות את הקמתן של מספר קבוצות אזרחים למלחמה בטורר, להתעלם רשמית ממעשי-תגמול ונקם פרטיים, ואחרי-כך להתנער בקול-י-קולות מכל אחריות ל"תקריות" שהתפתחו כתוצאה מכך. אבל לא זו היתה דרכנו. היד המושטת לשלום לערבים תישאר מושטת, אבל באותו זמן זפאים ילדיהם של חקלאים ישראלים ביישובי-ספר לישון לבטח במיטותיהם בלילה. ואם הדרך היחידה להשיג זאת היא להלום בלי רחם במחנות הכנופיות הערביות, צריך יהיה לעשות זאת.

עד ל-1955 כבר בוצעו עשרות פשיטות-ענשים ישראליות כאלו, כולן בתגובה על מס-הדמים המכביד-והולך שגבו מאתנו, על מיקוש דרכינו ועל ההתקפות מן המארב על תחבורה שלנו. הפעולות הללו לא שמו קץ לטרור, אבל הן קבעו מחיר גבוה מאד לחיי המתישבים שלנו, והן לימדו את הישראלים שהם יכולים לסמוך על הצבא שלהם. לפחות לגבי המחצית החדשה של האוכלוסיה הדגישו, לאמיתו של דבר, את ההבדל האמיתי בין חיים בחסד בארץ מסוימת לבין חיים בארץ ששייכת לך. אבל לדאבון-הלב הן גם סייעו להרחיב את הקרע בין בן-גוריון לשרת, שהוסיף לשלול כמה מפעולות-התגמול.

כעבור זמן-מה הפסיק בן-גוריון לקרוא לשרת בשמו הפרטי והתחיל לדבר אליו כאילו היה אדם זה. שרת נפגע עד מעמקי נפשו מקרירותו של בן-גוריון. אך מעולם לא אמר על כך שום דבר בפומבי, אף-על-פי שבלילה היה יושב בביתו וממלא את דפי יומנו בניתוחים נועזים של אפיו של בן-גוריון והייסורים שגרם

לו. ב־1956 אירע שמפא"י חיפשה לה מזכיר כללי חדש. בן־גוריון החליט שזה יהיה תפקיד אידיאלי בשבילי ושאל אותי מה דעתי על כך, והוא הציע שניפגש עם עוד כמה מהבריניו בביתו בירושלים לשוחח על הרעיון. לא כולם היו נלהבים במידה שווה, אבל אף־על־פי שפירוש הדבר היה שאצטרך לעזוב את הממשלה ואת משרד־העבודה, הייתי מוכנה להשאיר את ההכרעה למפלגה ובענין רב הקשבתי לדיון שהתפתח. ודאי שלא רציתי למסור את המשרד שלי לידי אדם אחר, אבל מצד שני חששתי ביותר לעתידה של מפא"י (שהפסידה קולות בבחירות של יולי 1955). חששתי שצריך — וגדולה מזו: אפשר — להרחיב במידה ניפרת את מספר חבריה של המפלגה ושאפשר יהיה להתגבר על האיום למפא"י, הן מן השמאל הקיצוני והן מן הימין הקיצוני, אם רק ייעשה מאמץ מוגבר מצד הנהגתה של מפא"י (שבאורח מובן למדי, אני מגיחה, היתה נוטה לסמוך על בן־גוריון שיעשה בשבילה הרבה מעבודתה). לפתע־פתאום שמעתי את שרת אומר כמו בהלצה: "טוב, אולי אני צריך להיעשות מזכיר המפלגה". כולם צחקו — חוץ מבן־גוריון, שקפץ על הבדיחה הקטנה של שרת. אינני חושבת שהוא היה מוצא פעם את לבו לבקש את שרת שיעזוב את הממשלה, אבל כאן צצה ההזדמנות באופן בלתי־צפוי — ובן־גוריון ודאי שמעולם לא היה אדם שיעלים עין מהזדמנויות.

"נהדר", אמר מיד. "רעיון נפלא! זה יציל את מפא"י". כולנו נרתענו וחשנו קצת מבוכה, אבל בדיעבד אמנם נדמה היה גם למפלגה שזה רעיון טוב מאד. ישיבות הממשלה הפכו יותר ויותר להיות ויכוחים גלויים על המדיניות בין בן־גוריון ושרת; ואף־על־פי שזה לא היה פתרון אלגנטי, זאת היתה — או שלפחות כך נראה הדבר — דרך להפחית מן הלחץ הגובר על כולנו שיצרה ההתנצחות המתמדת בין שני האנשים. "אינך חושבת שזה רעיון טוב שמישה ייעשה מזכיר המפלגה?" שאל אותי בן־גוריון כעבור יום־יומיים. "אבל מי יהיה שר־החוץ?" רציתי לדעת. "את", אמר בשקט. לא יכולתי להאמין למשמע־אזני. הדבר לא עלה על דעתי מעולם, אפילו כאפשרות דחוקה ביותר, וככלל לא הייתי בטוחה אם אוכל או אם ארצה להתמודד אתו. למעשה, רק בדבר אחד הייתי בטוחה: לא רציתי לעזוב את משרד־העבודה — ואמרתי זאת לבן־גוריון. אמרתי לו גם שאינני רוצה להיכנס בצורה זו לנעליו של שרת. אבל בן־גוריון לא היה מוכן לשמוע את השגותי. "זהו־זה", אמר — וזה היה זה.

שרת היה מר־נפש מאד. אני חושבת שתמיד שיער שאילו סירבתי לקבל לידי את משרד־החוץ האהוב עליו היה בן־גוריון מניח לו להמשיך בתפקידו עד בלי די. אבל הוא טעה. המתיחות בין בן־גוריון לשרת מעולם לא היתה מתנדפת לה סתם; המועד היה מאוחר מדי, אף־על־פי ששרת, כנראה, לא תפס זאת במשך זמן רב. רק כאשר שנים מידידי הקרובים עד מאד, זלמן ארן ופנחס ספיר, אמרו לו בפירוש שאם לא יתפטר מן הממשלה עלול בן־גוריון להניד לנו לכולנו שוב שלום, רק אז נכנע שרת. לוי אשכול אמר פעם, "כראש־ממשלה בן־גוריון שווה לישראל לפחות שלש אוגדות של צבא"; ובמובן ידוע הרי

זה מעיד לא פחות מכל דבר אחר על יוקרתו ועל כוחו האישי של בן-גוריון בעת
היא שגם שרת הסכים עם ההערכה הזאת. ודאי, בהמשך הזמן האשימו אחדים
מיריביו של בן-גוריון שהוא נפטר משרת כדי שיוכל להמשיך בדרכו ולתכנן
את מערכת סיני בלי שיעיק עליו חוסר-האהדה מצד שרת לענין הזה; אבל אני
עצמי בטוחה שמעולם לא היתה "מוימה" כזאת. פרשת יחסיהם לא הסתיימה אז.
שרת התרחק לזמן-מה מן החיים הציבוריים וכעבור זמן התמנה יושב-ראש הנהלת
הסוכנות היהודית. ב־1960, כשהתפוצצה "פרשת לבון", נעשה שרת — שכבר
חלה בחולי שעתידי היה למות בו ב־1965 — אחד האנשים שמתחו את הבקורת
הגלויה ביותר על בן-גוריון בגלל סירובו להניח ל"פרשה" למות מיטה טבעית.
לאמיתו של דבר, הואיל ונגעתי בנושא של פרשת לבון, כדאי שאכנס אליה
עכשיו, אם גם אין כלל בכוונתי לכתוב על כך חיבור מקיף וממצה. הסוגיה
במקורה ראשיתה ב"עסק ביש" בטחוני שהיה קשור למשימת ריגול במצרים
ב־1954 (שהיתה הרת-שואה בעצם הפיסתה, בלי לדבר כלל על הביצוע). זה היה
בזמן ששרת שימש ראש-ממשלה ושר-החוץ. שר-הבטחון החדש, שנבחר בידי
בן-גוריון עצמו, היה פנחס לבון, אחד מאנשי מפא"י המוכשרים ביותר ואם גם
הפחות יציבים, אינטלקטואל יפה-תואר ומסובך, שבעבר היה תמיד "יונה" גדולה
אלא שהפך להיות מין "נץ" פראי מאין כמוהו מזמן שהתחיל לתת דעתו על
עניינים צבאיים. רבים מאתנו חשבו שהוא בלתי-מתאים ביותר למשרד ההוא
הרגיש עד מאד. חסר היה את הנסיון הדרוש, וסבורים היינו שחסרו לו גם
סגולות השיפוט הדרושות. לא רק אני אלא גם זלמן ארן, שאול אביגור ועוד
כמה וכמה חברים ניסונו — לשווא — להשפיע על בן-גוריון שיחזור בו מבחירתו
ביוורש הזה. כרגיל, לא היה מוכן לשנות את דעתו. הוא פרש לשדה-בוקר ולבון
קיבל לידי את משרד-הבטחון. אבל הוא לא יכול להסתדר עם הצעירים הממולחים
שהיו תלמידיו המסורים ביותר של בן-גוריון — בהם משה דיין, שהיה אז
הרמטכ"ל של ישראל, ושמעון פרס, שהיה מנכ"ל משרד-הבטחון. הם לא חיבבו
את לבון ולא בטחו בו והם תבעו לו זאת בהחלט, ואילו הוא מצדו תבעו
באותה מידה שאין בכוונתו לחיות בצלו של בן-גוריון ובדעתו להטביע חותם
משלו. כך כבר נזרעו זרעי הצרות.

כאשר אירע "העסק הביש" הבטחוני, שהיה ראשיתה של הפרשה כולה, מונתה
ועדה לבדוק את סיבותיו ועילותיו. אינני בת-חורין להיכנס בפרטי העסק הביש
גיופו, וגם אין ברצוני לעשות זאת. לדעתי, די לי אם אומר שלבון טען כי לא
ידע מאומה על הפעולה והאשים את ראש-אמ"ן שתיכנן אותה מאחרי גבו. הוועדה
לא העלתה מימצאים חותכים באמת לא לכאן ולא לכאן, אבל היא גם לא זיפתה
את לבון מכל אחריות למה שאירע. על-כל-פנים, הקהל לא ידע על הפרשה כולה,
שנשמרה בסודי-סודות, והמעטים שידעו על-אודותיה הניחו שעכשיו נגמר הענין.
אף-על-פי-כן — ובלי שים לב לשאלה במי האשם — נעשתה שגיאה נוראה.
ללבון לא היתה ברירה אלא להתפטר, ובן-גוריון נקרא לחזור משדה-בוקר
למשרד-הבטחון.

ואחר־כך, כעבור שש שנים, שוב התלקח הענין כולו — והפעם הפך להיות שערוריה מדינית מן המדרגה הראשונה שהיו לה תוצאות טראגיות ביותר בשורות מפא"י גופה. חודשים על חודשים הטרידה הפרשה את הציבור הישראלי ובילבלה אותו, ובעקפים הוליכה לקרע שלי עצמי מבן-גוריון ולהתפטרותו הסופית מתפקידו כראש־ממשלה. ב-1960 טען לבון שבחקירה הראשונה נמסרו עדויות־שקר ושאפילו זויפו מסמכים. לכן דרש לבון שבן-גוריון יטהר את שמו בפומבי. בן-גוריון סירב; הוא לא האשים את לבון בשום דבר, אמר, ולכן אינו יכול לזכותו. בית-משפט יהיה צריך לעשות זאת. מיד הוקמה ועדה לחקור את התנהגותם של הקצינים שאותם האשים לבון שקשרו קשר נגדו. אבל עד שתספיק הוועדה להשלים את מלאכתה הביא לבון את הענין כולו לדיעתה של ועדה חשובה בכנסת, ולבסוף הגיע הדבר לעתונות.

המשך המערכה בין לבון לבן-גוריון התנהל במידה רבה ברשות־הרבים. אפיני הדבר ללוי אשכול שהוא קיבל עליו לנסות ולהרגיע את כל הנוגעים בדבר, אבל בן-גוריון התעקש על הצורך בחקירה משפטית. נראה היה בבירור שהוא מוכן בהחלט לפגוע בחבריו הקרובים ביותר ובמפלגה שבראשה עמד כדי לפתור את הבעיה בדרך היחידה שהיתה נכונה לדעתו — ולמנוע מאדם כלשהו להטיל דופי בצבא או במשרד־הבטחון. הוא הוסיף ודרש הליכים משפטיים, ואילו אשכול, ספיר ואני ניסינו להגיע ליישוב הסיכסוך בדרג הממשלתי — בצורה הוגנת ובצינעה. שבעה שרים נתמנו לוועדת־חקירה מיוחדת, וכולנו היינו אסירי־תודה על שבן-גוריון לא גילה שום התנגדות לכך. אך בהמשך הזמן הודיעה ועדת־השרים, שבן-גוריון קיווה כי תתמודד בו בדרישתו להליכים משפטיים, שאין צורך לעשות עוד שום דבר: לבון לא היה אחראי למתן ההוראה שהווליכה לעסק הביש, ואין צורך להוסיף ולטפל בענין. בן-גוריון רתח מועם וטען שאם הוועדה בטוחה שלבון לא נתן את ההוראה הרי יכולה האשמה לחול רק על ראש־אמ"ן. אולם הואיל ולא היתה לכך שום הוכחה, תוכל רק ועדה משפטית להכריע מי היה אחראי. יתר על כן, אמר, ועדת־השרים התנהגה בצורה פסולה ביותר. היא לא עשתה מה שהיה מוטל עליה לעשות; היא חיפתה על לבון, ובכלל היתה זאת חרפה. בינואר 1963 שוב התפטר בן-גוריון, לוי אשכול נעשה ראש־הממשלה לפי הצעתו של בן-גוריון, ובן-גוריון התחיל מבראשית במערכה שלו למען חקירה משפטית. אבל אשכול קץ כבר בפרשת לבון. הוא דחה את הרעיון. בן-גוריון היה כאחוז־דיבוק. הוא סמך על אשכול שיישמע לו, ואשכול סירב. וכך נעשו עכשיו אשכול המסכן וכל תומכיו בשורות המפלגה מטרות ראשונות־במעלה לחמת־זעמו של בן-גוריון.

אני לא יכולתי לסלוח לבן-גוריון לא על האכזריות שבה רדף את אשכול ולא על הצורה שבה נהג בכולנו ודיבר על כולנו, כולל אותי. גדמה היה כאילו לכל השנים שבהן פעלנו יחד לא היה שום ערך. בעיני בן-גוריון נעשינו אויבים אישיים, וכך התנהג כלפינו. משך שנים לא התראינו אחר־כך. אני חשבתי אפילו שבהלך־הרגשות שלי לא יהיה זה יאה לי שאשתתף במסיבה ליובל

השמונים של בן-גוריון ב-1968 (שאשכול לא הוזמן אליה), אף-על-פי שבן-גוריון שרת שליח מיוחד להזמין אותי. ידעתי שהוא ייפגע מאד אם אסרב, אבל אני פשוט לא יכולתי לומר הן. הוא פגע קשה מדי בכולנו, ואני לא יכולתי להשלים עם הדבר. אילו באמת היינו כסילים ככל שאמר עלינו, מוטב, כשאנשים הם כסילים מלידה אין הרבה מה לעשות בנידון, ואין איש אשם בכך. אבל שום איש אינו נולד מושחת, וזאת היא האשמה נוראה! אם היו מנהיגים אחרים במפלגה מוכנים להתעלם מן העובדה שבן-גוריון חושב, או לפחות אומר, שהם מושחתים — טוב-ויפה. אשכול לא היה מוכן לכך, וגם לא אני. לא יכולתי להעמיד פנים כאילו לא היה הדבר מעולם. לא יכולתי לשכתב את ההיסטוריה, ולא רציתי לשקר לעצמי. לא הלכתי לאותה מסיבת-יובל.

ב-1969, כשהצגתי את ממשלתי הראשונה בפני הכנסת, נמנע בן-גוריון — שבינתיים פרש ממפא"י והקים את רפ"י (רשימת פועלי ישראל), יחד עם דיין ופרס — מן ההצבעה. אבל הוא מסר גילוי-דעת. "אין כל ספק", אמר בכנסת, "שגולדה מאיר מסוגלת לשמש ראש-ממשלה. אך לעולם אין לשכוח שנתנה ידה למעשה בלתי-מוסרי". והוא הוסיף לשאת דברו על פרשת לבון. אולם סמוך לאחרית ימיו השלמנו בינינו. אני באתי לשדה-בוקר ליום-הולדתו השמונים-וחמישה, ואף-על-פי שלא היתה בינינו התפייסות רשמית, שוב היינו ידידים. הוא מצדו דאג לבוא לרביבים כאשר ערך לי הקיבוץ של שרה וזכריה ב-1973 מסיבה ליום-הולדתי ה-75. מובן, אז כבר לא היה בן-גוריון, בעצם, בן-גוריון. אף-על-פי-כן, לפחות איחינו את הקרע האיום והמיותר ההוא — שעד היום הזה אין לי בשבילו שום הסבר מניח את הדעת. זו היתה, בצימצום גמור באמת, פרשת לבון, שהפרק הראשון בה כבר היה מאחרינו ב-1956, כאשר נעשיתי שר-החוץ השני של ישראל.